

بررسی فقهی و حقوقی رمز ارز (ترید) و معاملات مرتبط با آن

محمدرضا یوسفی^۱

حسین عندلیب^۲

زهرة زارع^۳

چکیده:

ارز دیجیتال، ترید، بیت کوین پول مجازی است که پدیده ای نوظهور است که در دنیای کنونی بسیار مورد توجه کاربران دنیای مجازی واقع شده و در بازار اقتصادی تمام کشورهای دنیا و حتی کشورهای نه چندان پیشرفته مورد توجه قرار گرفته و بسیاری از استفاده کنندگان سعی در توسعه و همه گیر شدن پول مجازی و استفاده از ارزهای دیجیتالی در بازار اقتصادی و کسب منفعت از راه معاملات و خرید و فروش کالا توسط ارزهای دیجیتالی و یا خرید و فروش و مبادله همین ارزها به سود بیشتری دست پیدا کنند. آنچه مهم است با توسعه این نوع پول و اهمیت روزافزون آنها از یک طرف و استفاده بین المللی از آنها از سوی دیگر و محدودیت استفاده از پول حقیقی که فقط در سطح یک یا چند کشور مور استفاده قرار میگیرد باعث شده ارزهای دیجیتالی در تمام کشورهای جهان و از جمله کشورهای اسلامی و بالطبع ایران نیز مورد توجه بیشتری قرار بگیرد و به دلیل عدم صراحت در خصوص مالیات داشتن یا نداشتن اینگونه پولها و اینکه آیا از منظر بانک مرکزی رمز ارزها و بیت کوین پول محسوب میشوند یا خیر؟ لذا در پژوهش حاضر سعی شده با بررسی ارزهای دیجیتالی از منظر فقهای اهل سنت و شیعه و نیز بررسی نظرات موافقان و مخالفان و دلایل آنان و همچنین اعمال نظر فقهای فقه فردی و فقه حکومتی در خصوص مالیت یا عدم مالیت داشتن این نوع ارزها، ارزش یا عدم ارزش و نیز بررسی رویکرد نظر فقها در مشروعیت و عدم آن در مبادلات وابسته و یا ناشی از ارزهای دیجیتالی پرداخته شده است. روش پژوهش توصیفی-تحلیلی است.

واژگان کلیدی: رمز ارز، بیت کوی، ترید، فقه، حقوق، فقه اقتصادی.

^۱ - دانشیار، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران.

^۲ - استادیار، گروه معارف اسلامی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران.

^۳ - دانشجوی کارشناسی ارشد رشته حقوق خصوصی و وکیل پایه یک دادگستری، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران.

مقدمه:

توجه به پیشرفت چشمگیر و همه روزه دنیای و به تبع آن داد و ستد و کسب درآمد بعنوان یکی از مهمترین امور که با مسائل دیگر مرتبط بوده و دچار تغییر و تحول شده است، چنانچه در گذشته مبادلات فقط به صورت کالا با کالا بوده لکن با تحولات جامعه بشری و پیشرفت روزافزون و چشمگیر دنیای ارتباطات و اقتصاد بین‌المللی و به تبع آن محدود شدن استفاده از پول بعلت محدود بودن استفاده از نوع آن فقط بین دو چند کشور، باعث تغییرات گسترده پول در عرصه بین‌المللی و ابداع پول‌های مجازی و بوجود آمدن رمز ارزها شد که مورد استفاده و قبول بازار جهانی بوده و معامله کنندگان این نوع ارزها در دنیای اقتصادی جهان امروز بسیار زیاد شده، و جدیدترین متدهای معاملات پا به عرصه بین‌المللی گذاشته که به ارز دیجیتال شناخته میشود.

از سال ۲۰۰۹ ارزهای دیجیتالی به سرعت جا افتاده و بعنوان یک واحد پولی محبوب در سطح جهان شناخته میشوند لذا قاعدتاً مورد توجه علما و فقهای دینی نیز قرار گرفته اند و در این خصوص سوالات زیادی مطرح و جواب هایی نیز در این مورد داده شده است.

در ذیل نظام اقتصادی یکی از موضوعات مهم که با گسترش فناوری و اجتماعات مجازی تجارت الکترونیک و دادو ستد های بین المللی در راستای جهانی شدن و ایجاد نظم نوین جهانی مورد توجه است پدیده ارز مجازی و ساز و کارهای مرتبط با آن است این پدیده نشات گرفته از رشد فناوری ای به نام بلاکچین و استفاده آن در فضای مجازی است. از بعد اقتصادی هم از تجارت و دادو ستد در دنیای مجازی امکان تراکنش های مالی در سطح جهانی بوده که پول مجازی برای رفع این نیاز به عنوان ابزار مبادلات در عرصه مجازی مورد استفاده قرار گرفته است و روز به روز رشد و گسترش پیدا کرده است (حسین عیوض لو- ۱۳۹۸- ص ۱) در این پژوهش سعی شده که سوالات مطروحه ایجاد شده در این زمینه پاسخ داده شود.

مهمترین سوال ایجاد شده بررسی فقهی و حقوقی ترید و معاملات مرتبط با آن می‌باشد و اینکه آیا به طور کلی ترید و رمز ارزها مشروعیت دارند؟

یا این که از نظر قانونی دارای وجهه قانونی لازم هستند ؟

یکی دیگر از سوالاتی که در خصوص ارزهای دیجیتال ذهن را درگیر کرده و مسئله بسیار قابل تأمل می‌باشد صحت معاملات بوسیله تریدرها می‌باشد؟

آیا پول‌های دیجیتالی دارای ارزش مالی ذاتی بوده یا بعداً به واسطه خرید و فروش و ارزش داشتن مورد توجه قرار و محبوبیت بین معامله‌گران آن دارای ارزش پولی می‌شوند و قدرت و ارزش پول را خواهند داشت یا خیر؟

حال با عنایت به اینکه از یک سو در فقه شیعه پول مورد تأیید فقط وجه نقد نمی‌باشد، آنچه که بین مردم مطلوبیت داشته باشد و در بین عامه مردم و عقلاً مورد استفاده قرار گیرد و از سوی دیگر همه گیر شدن اینگونه معاملات و خرید و فروش گسترده آن بین فعالان اینگونه مبادلات قاعدتاً عقلاً است، اگر چنین فعالیت‌هایی را قانونی و شرعی بدانیم.

مبانی نظری

تعریف بلاکچین:

بلاکچین به زبان ساده مثل یک دفترچه ذخیره اطلاعات است که اطلاعات را داخل بخش‌هایی به نام بلوک ذخیره می‌کند و هر یک از اعضای شبکه یک نسخه کپی از آن را در اختیار دارد، اگر کسی قصد تغییر یا دخالت در اطلاعات بلاکچین را داشته باشد بقیه اعضا نیز متوجه خواهد شد. پس تغییر آن غیرممکن است.

نحوه عملکرد بلاکچین: تکنولوژی ارزهای دیجیتال در سالهای اخیر بسیار مورد توجه قرار گرفته است و امر نام بازار ارزهای دیجیتال و رمز ارزها مانند بیت کوین و ترید را شنیده باشیم قطعاً بلاکچین را نیز شنیده ایم که بستر استفاده و مبادلات ترید و پول مجازی می‌باشد و در واقع این فناوری اساس کار ارزهای دیجیتال است.

برای آشنایی با بلاکچین و نحوه کار آن بهتر است با مثال به تبیین و توضیح آن پردازیم: فرض کنیم که قصد انتقال پول در شبکه بانکی را داریم، بانک حساب شما و مقصد را چک می‌کند و سپس پول را انتقال می‌دهد و کارمزد خود را دریافت می‌کند و موجودی حساب مبدا و مقصد را به روز رسانی می‌کند. اما همه این کارها

توسط سیستمی انجام می‌شود که بانک کنترل آن را بعهدہ دارد، اگر کسی به سیستم بانکی نفوذ کند میتواند پول را به جای واریز به حساب شما به حسابهایی که خودش می‌خواهد منتقل کند.

جالب است بدانید این اتفاق هزاران بار در سال در سراسر جهان رخ میدهد.

بلاکچین فقط پلتفرمی برای بیت کوین و ارز دیجیتال نیست، این یک دفتر کل دیجیتال و غیر متمرکز است که توانایی ثبت هر نوع اطلاعاتی را به صورت امن و غیر قابل تغییر را دارد. بلاکچین می‌تواند در شریعت بعنوان یک مزیت در شفافیت و افشای حقیقت در نظر گرفته شود. (محمد آذر نیوار، ۱۳۹۷، ص ۴)

اطلاعات مبدا و مقصد نه فقط توسط یک نهاد مرکزی مثل بانک بلکه توسط همه افراد حاضر در شبکه بررسی و تأیید می‌شود. الگوریتم‌ها و ماینرها از اینکه ارزشها دیجیتال مبدا به درستی منتقل شده باشند اطمینان حاصل می‌کنند، بعد از انجام تراکنش هیچکس قدرت تغییر اطلاعات مربوط به آن را ندارد و همه افراد در شبکه میتوانند اطلاعات تراکنش را ببینند. از طرفی کارمزد تراکنش‌ها هنگام جابجایی مبالغ زیادی است که اهمیت بیشتری پیدا می‌کند.

تاریخچه بلاکچین: فناوری بلاکچین برای اولین بار در سال ۱۹۹۱ میلادی معرفی و از آن زمان تا کنون در حال تغییر بوده است که توسط دو دانشمند به نامهای استوارت هابر (stuart haber) و دبلیو اسکات استورنتا (W.scot storneta) معرفی و ارائه گردید.

و در سال ۲۰۰۴ هال فینی (Hal finey) دانشمند علوم کامپیوتر و فعال حوزه رمزنگاری سیستمی را برای پول نقد دیجیتالی با عنوان اثبات کار قابل استفاده مجدد ((work Resable proof of) معرفی کرد. و سپس در سالهای ۲۰۰۸ به بعد توسط دانشمندان و محققان حوزه رمزنگاری تغییرات چشمگیر و قابل توجهی در خصوص رمز ارزها، ترید، بیت کوین و ارزهای دیجیتال اتفاق افتاد. (دانیال حجاری، ۱۴۰۲، ص ۴)

لذا برای بررسی بیشتر چگونگی نحوه کار و معاملات و شیوه استفاده از پول مجازی ابتدا به بررسی پول و کارایی آن از گذشته تا کنون میپردازیم.

تعریف پول:

پول از قدیم تا کنون وسیله ای ارزشمند و ساده جهت مبادلات گسترده و کوچک بین افراد و جوامع در سطح من و کلان داخلی و بین‌المللی بوده است و در واقع بعنوان یک واحد ارزشمند بعنوان ذخیره ارزش به حساب می‌آید و در واقع وظیفه تسهیل نقل و انتقالات کالا توسط بشر را بعهده داشته و دارد.

پس به جرأت می‌توان گفت پول و نظام پولی بانکی یکی از اختراعات بسیار مهم بشر تا به امروز بوده است چرا که این اختراع بزرگ منجر به تحول بزرگ و در نتیجه ساده تر و کم هزینه تر شدن روابط مالی در جامعه بشری در دنیای اقتصاد گردیده است. هر چند در نگاه اول تعریف پول بسیار ساده به نظر می‌رسد لکن بعد از بررسی های بیشتر متوجه دلایل توجیهی در خصوص تعریف پول از سوی پژوهشگران و همچنین تعاریف آنها از کارکردهای پول و نظام پولی می‌شویم. و به همین دلیل است که باید بگوییم و قبول کنیم پول چیزی است که در عرف و قانون مورد پذیرش قرار می‌گیرد فلذا شاید به همین دلیل باشد که کاربران در عرصه بین‌المللی و نهایتاً فقهای دینی با پذیرش ارزش پول دیجیتال آنها را پذیرفته و معاملات را صحیح دانسته اند. هیکس معتقد است پول آن چیزی است که بتواند در عمل وظایف پول را که همان معاملات و خرید و فروش کالا به سادگی می‌باشد را به خوبی انجام دهد.

ماهیت حقوقی پول:

از دید حقوقی پول یک کمیت نامعلوم است و بطور کلی عاری از تئوری حقوقی است و معدود تعریف حقوقی که درباره دپول وجود دارد عمدتاً پول را بر اساس وظایف و کارکرد های آن بعنوان واحد محاسبه یا وسیله پرداخت و واسطه مبادله تعریف می‌کنند. تعاریفی که گاه از بعد حقوقی پیرامون پول ارائه شده بر مبنای کارکرد پول بعنوان وسیله پرداخت است بدون اینکه توجیهی به کارکردهای مختلف آن شده باشد. از سوی دیگر پول نه فقط وسیله پرداخت است بلکه وسیله و ابزاری برای سنجش ارزش و قیمت گذاری اشیایی است که منفعت عقلایی و ارزش اقتصادی داشته و در اصطلاح حقوقی مال محسوب می‌شود. (محمد روشن، ۱۳۹۷، ص ۱۰)

پس هر چیزی که کارکردهای پول را داشته باشد پول محسوب می‌شود.

پول اعتباری: پول بی پشتوانه، پول حکمی، پول دستوری یا پول اعتباری (fiat currency پول فیات پولی است که ارزش آن ذاتی نبوده و تنها ناشی از دستور دولتی یا قانون باشد. نام آن از واژه لاتین فیات به معنی بگذارید انجام شود گرفته شده است. البته که پول اعتباری هیچگاه نمی‌تواند گردشی که پولهای حقیقی دارند را داشته باشد این نوع پول‌ها که به پول‌ها بی پشتوانه نیز شناخته میشوند دارای چندین شاخصه هستند. ابتدا اینکه توسط حکم قانونی شناخته شده باشد. دیگر اینکه توسط دولت تولید و ارائه میشود ولی دارای ارزش مشخص نبوده و قابل تبدیل به هیچ کالای مشخصی نیز نمیباشند. مسئله دیگر که در خصوص پولهای بی پشتوانه مورد توجه است اینکه دارای ارزش ذاتی نیستند و تنها دلیل استفاده از آن دستور دولت است.

سید امیر حسینی میرابوطالبی دکتر و کارشناس اقتصادی نیز در ۹۰/۰۲/۰۴ پول طبیعی را اینگونه تعریف نموده: پول طبیعی الزاما دارای دو مشخصه است: اول از همه اینکه جدا از کاربرد پولی آن به خودی خود ارزشمند باشد و بعلاوه از نظر فیزیکی هم برای قرار گرفتن بعنوان واسطه مبادله مناسب باشد. (سید امیر حسین میر ابوطالبی، ۱۳۹۰، شماره ۲۳۴۲)

دلیل اینکه پول اعتباری نمی‌تواند گردشی که پولهای طبیعی داشته باشند این است که این نوع پول با ریسک عدم پرداخت بدهی همراه است. این درحالی است که در تبادلات نقدی ارزش بلافاصله جابجا میشود.

پس با این تفاسیر پول اعتباری تنها زمانی گردش بیشتری خواهد داشت که این اعتبار عنوان پول کالایی را داشته باشد و یا شهرت ارائه دهنده آن باعث اطمینان باشد.

بررسی پول مجازی و ورود آن به دنیای حقیقی:

اولین جرقه مفهوم پول مجازی به معنای رمز گذاری شده در سال ۱۹۹۸ میلادی به منظور تسهیل انجام امور مالی و ایجاد پولی بدون حضور واسطه‌ها (بانک‌ها) و توسط افراد یک جامعه وی دای (متخصص حوزه فناوری اطلاعات) مطرح شد. نظریه وی دای با ارائه مقالاتی به طراحی پول‌ها الکترونیکی پرداختند لکن ایده وی دای تا سال ۲۰۰۹ میلادی تنها در حد نظریه باقی ماند که در همین سال پول مجازی به نام بیت کوین بعنوان نمونه عملیاتی و موفق این ایده مطرح شد. بنابراین پول در سیر تکاملی خود به مرحله ای رسیده که

قالب فیزیکی خود را رها کرده است و حتی مدعی ایفای نقش در اقتصاد کنونی بدون حضور و نظارت دولت ها و واسطه ها مالی است.

پول مجازی با نفوذ بیشتر دنیای مجازی در زندگی بشر رخ نمون کرده است. ندت زیادی از طرح ایده و عملیاتی شدن پول مجازی نمی گذرد و پولهای مجازی گوناگون بازاری برای خود ایجاد کرده آمد. اگر چه حاکمیت ها نسبت به پذیرش این نوع از پول ها مقاومت نشان داده آمد و برخوردهای متناقضی در این زمینه وجود دارد، اما مخترعان این نوع پولها و فعالان مالی با تلاش برای رفع چالش ها و ایجاد نوآوری مالی در این عرصه سعی در گسترش این پدیده دارند. فهم صحیح و فنی از ماهیت پول مجازی و استفاده از آن در نظام پولی و بازار سرمایه اسلامی است. (محمد مهدی سلیمانی پور، ۱۳۹۶، ص ۱)

گسترش روزافزون کاربرد فناوری اطلاعات و دنیای مجازی در زندگی مدرن بشرموجب توسعه پولهای مجازی خواهد شد و حتی اگر در برخی موارد میان پول حقیقی و مجازی ارتباط برقرارشود.

مبنای خلق پول مجازی در جامعه دو چیز است: تقاضا و مقدار کار مجازی که در سرور یک جامعه اتفاق می افتاد. لکن حاکمیت قانونی و رسمی بر پولهای مجازی وجود ندارد.

نحوه به دست آوردن ارزهای دیجیتال:

برای بدست آوردن این نوع ارزها دو راه کلی وجود دارد:

1) خرید این ارز با استفاده از ارزهای رایج همچون ریال، یورو و.... با نرخ مبادله مشخص است که براساس عرضه و تقاضای ارز تعیین می شود.

2) کسب این ارز، یعنی تولید (روش کاوش) است و کاری است که توسط گروههایی برای کسب ارز انجام می شود. این روش مستلزم در اختیار داشتن کامپیوتر و سخت افزارهای قدرتمند است و هر چه میزان توانمندی پردازش قوی تر باشد امکان دستیابی بهتر خواهد بود.

بعلت گران بودن سخت افزارهای بکار رفته و نیز مصرف بیش از اندازه برق و انرژی برای استخراج مورد استقبال عمومی واقع نمی شود. (پژوهشکده پولی و بانکی، ۱۴۰۰، ص ۱)

قطعا یکی از دلایل مخالفت برخی فقها با این ارزها، خرید و فروش و علی الخصوص کسب آن و در واقع نحوه بدست آوردن آن می باشد که بعلت صرف انرژی بسیار بالا و در نتیجه نه تنها به صرفه نبودن آن بلکه احتمال سوق دادن افراد به سواستفاده با استفاده غیرقانونی از این انرژی (برق) و نوع نحوه بکارگیری آن برای دستیابی به این نوع ارزها می باشد که فقط برای شخصی که به استخراج آن می پردازد سود آور خواهد بود ولی به اموال عمومی مسلمین و بطور کلی جامعه ضرر وارد خواهد کرد. حتی با در نظر گرفتن پرداخت مبلغ از سوی مستخرجین بهرحال استفاده به این گستردگی به نفع عموم جامعه نخواهد بود.

ویژگی های پول مجازی: (۱) نوسان شدید ارزش در پول مجازی (۲) قابلیت تاثیر نظام عوامل اثرگذار بر ارزش پول های حقیقی نسبت به پول های مجازی مانند ساز و کار عرضه و تقاضا.

ماهیت رمز ارزها:

باید گفت که مالیت رمز ارزها مورد تامل جدی بوده و با توجه به ویژگی ها و خلأ های موجود در آن و عدم تایید عقلا به راحتی نمیتوان برای آن مالیت قائل شد و از آنجایی که کارکردهای اصلی پول بعنوان ارزش مبادله ای خالص در این رمز ارز کامل نیست، و در حال حاضر نمیتوان رمز ارز را بعنوان یک پول شناخت و اطلاق لفظ رمز ارز برای آن نوعی تسامح در تعبیر است. (سید محمد عبدالهی، ۱۳۹۸، ص ۱)

رمز ارزها دارای ویژگی هایی چون وابسته نبودن به دولت و بانک ها، امنیت پیچیده رمزنگاری شده قابل تبدیل به پولهای رایج و دارای اعتباری حاصل از توافقات بین کاربران خود است. کار با رمز ارزها اینگونه است که فرد در بسته اینترنت به خرید و فروش با ارز رمزنگاری شده می پردازد و به جهت تایید و ثبت تراکنش فرایندی با عنوان استخراج (رمزگشایی) باید انجام شود. فرد رمزگشا پاداشی در قبال رمزگشایی از طرف کارگزاری دریافت می کند. حقوقدانان در تبیین هویت رمز ارز پول را بهترین گزینه و عناوینی چون کالا و اوراق بهادار را مردود دانسته اند. همچنین به باور سید عباس موسویان (اقتصاد دان و عضو شورای فقهی مشورتی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران) ماهیت حقوقی جعاله نزدیکترین عنوان به عملیات رمزگشایی (استخراج) است.

اهمیت صحبت در مورد رمز ارزها بخاطر مشخص شدن حکم معامله در شرع و قانون به دلیل استفاده کاربران مسلمان مورد بررسی فقیهان قرار گرفته است.

ساز و کار معامله و ماهیت فقهی حقوقی:

ساز و کار معاملات رمز ارزها بدین صورت است که به وسیله این ارزها (مثلاً بیت کوین) در بستر اینترنت کالایی خریداری و در مقابل مبلغی از آن ارز به فروشنده پرداخت می‌شود، خریدار اطلاعات خرید را در قالب پرونده ای (بلوک) رمزدار به همراه هزینه ثبت برای کارگزار ارسال میکند، علت این کار، تایید تراکنش و ثبت در دفتر کل (بصورت افزودن به زنجیره سایر تراکنش‌ها که زنجیره بلوک یا بلاکچین نامیده میشود) دانسته شده است. این پرونده در فضای عمومی (استخر تراکنش‌های تایید نشده) قرار می‌گیرد تا هر کاربری که خواست آن را استخراج (ماینینگ) و رمزگشایی کند در قبال این رمزگشایی مبلغی به عنوان جایزه از کارگزار دریافت کند. رمزها بوسیله کامپیوتر (ماینر) با حل الگوریتم‌های ریاضی و صرف انرژی الکتریکی زیادی قابل بازگشایی هستند، فلذا بحث فقیهان پیرامون ماهیت رمز ارزها، حکم معامله و استخراج آنها است.

فعالیت رمزگشایی رمز ارزها و استخراج آنها و پاداش در قبال آن تحت عناوین مختلف فقهی چون مسابقه، هبه، جعل، اجاره، گنج یابی و شرکت مورد بررسی فقیهان قرار گرفته است. که البته تمام موارد به دلایل فقهی متفاوت مربوط به هر کدام مردود اعلام شده است.

لکن سید عباس موسویان در ضمن مقاله ای با پاسخ به نقدهای فقها فرض جعله را نزدیک ترین عنوان حقوقی به استخراج رمز ارزها و برخی دیگر از پژوهشگران بطور کامل منطبق با آن میدانند، چراکه در این عملیات ایجاب و قبول همان شروع به استخراج کاوشگر (قبول فعلی) و جاعل (موجب یا لازم کننده ایجاب) همان مخترع شبکه دانسته شده است که دارای هویت انسانی، قصد و شعور است. همچنین کاوشگر عامل در جعله و پاداش در قبال استخراج همان جعل است. فقیهان با مراجعه به اصول کلی در شرایط معاملات در مورد معامله با رمز ارزها چند دسته شده‌اند که در همین مقاله به استفتای انجام شده توسط برخی موافقان و مخالفان و دلایل آنها می‌پردازیم.

بررسی فقهی

عدم مالیت ثمن در ارز دیجیتال: از آنجایی که در عرف و قانون مال به چیزی اطلاق میشود که ارزش دادوستد دارد و فقط در برابر چیزی معامله می‌شود که از نظر اقتصادی ارزش مبادله داشته باشد اما از نظر فقهی مال چیزی است که به ازای آن مال بذل میشود و آنچه عقلا به آن رغبت میکنند، اما از منظر برخی از فقها همین که چیزی در نظر شخصی مالیت داشته باشد آن هم کفایت میکند.

فلذا با شواهد زیر میتوان گفت ارز دیجیتال دارای مالیت است:

- 1- افراد حاضرند در مقابل آن مال پول پرداخت کنند.
- 2- فرد با خریداری آن غیر از احتمال افزایش ارزش میتواند در مبادلات خود از آن استفاده نماید پس ارز دیجیتال دارای منفعت عقلایی است و عرف برای این منفعت مالیاتی را در نظر میگیرد.
- 3- تعداد ارز دیجیتال محدود است، علاوه بر آن روند تولید آن به گونه‌ای نیست که از حالت کمیابی خارج شود.
- 4- قابلیت خرید کالا با ارز دیجیتال و امکان تبدیل آن به پول های رایج تامین کننده غرض عقلایی برای ارز دیجیتال می‌باشد. فلذا طبق این تعریف ارز دیجیتال نیز مالیت دارد.
- 5- بررسی فقهی ترید از منظر پول اعتباری: حال پس از تعریف کلی پول، پول اعتباری، ترید و ارز دیجیتال ابتدا باید به جایگاه مال از دید فقها پردازیم، با عنایت به اینکه در شرع برای تشخیص ارزش معاملات و مبادلات اقتصادی و یا اعمال و تعهدات حقوقی و قانونی مفهوم مال تعریف شده است. بنابراین ابتدا باید مفهوم و ارزش مال را تعریف کنیم.
- 6- برخی از فقها معتقدند کلمه مال فقط برای عین و صرفاً آنچه ملموس باشد استفاده میشود در مقابل گروهی دیگر از علما اعتقاد دارند هر آن چیزی که ارزش داشته باشد و گروه انسان ها برای آن ارزش قائل باشند مال محسوب می‌شود که این دیدگاه نیز اکثریت هستند.
- 7- اما بطور کلی برای مال چند شرط در نظر گرفته شده است: (۱) باید در شرع معامله آن حلال و مشروع باشد (۲) قابل تملک باشد (۳) اگر در عرف چیزی بعنوان مال شناخته شود فلذا مال خواهد بود.

بررسی ترید ارز دیجیتال از نظر فقهی

به عقیده بسیاری از فقهای دینی ارز دیجیتال بعنوان یک واحد پولی قابل قبول تلقی نمی‌شود و معتقد هستند به دلیل اینکه ارز دیجیتال ارزش ذاتی ندارد پس رد و بدل کردن آن و همچنین معاملات مرتبط با آن و امکان هرگونه سواستفاده از آن و عدم آشنایی افراد با میزان ارزش و نحوه مبادلات آن و نیز عدم نظارت یک مرکز جامع و توانای اقتصادی دولتی مثل بانک مرکزی دچار مشکل شده و امکان سواستفاده بسیار وجود دارد.

تفسیر نظریه فقهی اکل مال به باطل: تصرف در مال به دست آمده از راه نامشروع است. این قاعده برگرفته از آیات قرآن بوده و در ابواب مختلف فقه از جمله بیع و معاملات کاربرد دارد. باطل یک مفهوم گسترده بوده و تمام تصرفات، اعم از تصرفات مالی و غیرمالی، تصرفات عدوانی، ربا، رشوه، غصب و غیره را شامل می‌شود.

قاعده غرر:

یکی از معاملاتی که مورد نهی قرار گرفته است معامله همراه با غرر است. اهل لغت برای غرر معانی و تعاریف مختلفی بیان داشته‌اند. نظیر غفلت، خدعه، خطر انجام کاری که در آن ایمنی نباشد و چیزی که در آن تعهد و اطمینان نیست. (نسترن ارزانیان، ۱۳۹۹، ص ۷)

قاعده لزوم حفظ نظام:

طبق این قاعده حفظ نظام مسلمانان که شامل خود مسلمانان و دین آنها واجب است. و مطابق با این معنا حتی در زمان حکومت جور حفظ جان و مال و مرزهای مسلمین جزو واجبات محسوب می‌گردد. طبق این قاعده وجوب حفظ نظام و منع اختلال در آن بطور خلاصه میتوان گفت یکی از واجبات مهم اسلامی است و حفظ جامعه و زندگی و معیشت مردم و رعایت مصالح عمومی در برابر مصالح فردی می‌باشد.

قاعده مصلحت:

در اصل عبارت جلب مصلحت یا دفع ضرر، مقصود جلب منفعت دنیوی و مقاصد آدمی نیست بلکه مقصود حفظ و مقاصد شرع است که مهمترین آن حفظ دین، نفس، نسل، عقل و مال انسان ها است. اما آن مصلحت که مد نظر است، مصلحت عموم افراد جامعه یا منافع همگان است. همان منافعی که تضمین آن در گرو حفظ نظام اسلامی و اجتماع است. به بیان دیگر برداشت نخست از مصلحت در مباحث فقه عبادی و مباحث کلامی مورد بحث و گفتگو قرار میگیرد. در حالی که دریافت دوم از مصلحت اجتماعی همین نوع از مصلحت است. چرا که عرصه به کار بستن اینگونه مصالح، امپیر اجرایی و اجتماعی یا اموری است که مربوط به روابط انسان با اشخاص دیگر و اجتماع است. گاه مصلحت اجتماع با مصالح خصوصی در تزامن قرار میگیرد فلذا منظور از مصلحت اجتماعی مصالحی است که در حوزه اجتماع مطرح بوده و دارای مصادیقی چون حفظ شریعت اسلام، حفظ نظام اسلامی، جلوگیری از سلطه کفار بر جامعه اسلامی است. (حسین عزیزی، ۱۴۰۰، ص ۸۹)

قاعده عدالت:

اصل عدالت اجتماعی با همه اهمیت آن در فقه مورد غفلت واقع شده و درحالیکه در آیاتی چون «بالوالدین احسانا» و «افوا بالعقود» عموماتی در فقه به دست آمده است ولی با این همه تأکیدی که در قرآن کریم بر روی مسئله عدالت اجتماعی دارد بسیار قابل توجه و تأمل است. همچنین امام خمینی ره نیز از عدالت بعنوان میزان و معیار یاد کرده است.

عدل عبارت است از دادن حق به صاحب آن هرچند در قاعده یاد شده در مسائل مختلف در باب هایی نظیر زکات، خمس، صلح، نکاح، ارث، قضا و دیات استناد شده است لکن در اموراتی چون تجارت و موارد جزئی نیز از آن استفاده می شود.

بطلان معاملات رمز ارزها از دید برخی از فقها:

آیت الله حسین نوری همدانی:

از دیگر علمایی که حکم به بطلان ترید رمز ارز داده‌اند میتوان به آیت الله حسین نوری همدانی و حسین وحید خراسانی اشاره کرد که این معاملات را باطل اعلام و مردود شمرده آمد. همچنین محمود شاهرودی با مبهم شمردن اینگونه معاملات و تکیه به اصالة الفساد حکم به بطلان داده است.

فاضل لنکرانی :

نیز با رد مالیت و پل بودن رمز ارز و اذعان به امکان پولشویی و وجود غرر حین معامله، استفاده از رمز ارز را جایز نمیداند.

آیت الله سیستانی :

نیز در این مسئله توقف نموده و به فقه اعلم دیگری ارجاع داده است

آیت الله گلپایگانی :

اظهار داشته‌اند که بیت کوین دارای مالیت نبوده و بنابراین در اصل معاملات و خرید و فروش آن و اینکه حتی مسلمان آن را به غیر مسلمان بفروشد از نظر شرعی مشکوک است. همچنین برخی از مراجع شیعه به دلیل ابهام در ماهیت رمز ارزها و عدم مالیت آنها معتقد به بطلان معامله با رمز ارزها هستند. عده ای از فقها نیز با نظر به فقه حکومتی اعتقاد دارند معامله و استخراج رمز ارز مخالف قواعد فقهی هستند چون به اصولی مثل قاعده لزوم حفظ نظام، قاعده عدالت و قاعده مصلحت استناد شده و مطابق با این اصول سه گانه استخراج رمز ارز و ترید آنها را مخالف با مصلحت مسلمین و نظام اسلامی انگاشته و حکم به بطلان آن داده‌اند

علامه حلی :

تأکید بر لزوم شرط مالیت در عوضین مبادله، چیزی را که منفعت عقلایی ندارد از مصادیق باطل می‌شمارد. لذا خرید و فروش اشیایی که منفعت عقلایی ارزش مبادله ندارند فلذا از سوی شرع حرام و یا ممنوع شده اند، باطل و تحصیل درآمد و کاسبی با آنها (اکل مال به باطل) است. (علامه حلی، ۱۴۱۰، ج ۲، ص ۲۱)

البته مرحوم شیخ انصاری ملاک مالیت داشتن را تشخیص عرف دانسته و نظر متفاوتی دارند. مالیت هر چیزی به خاطر استفاده های حلال و مورد نظر آن است شیخ انصاری نیز در تحقق مالیت، افزون بر منافع حلیت و اعتبار را نیز مد نظر قرار داده است. (شیخ انصاری، ۱۹۴۱ ج ۲ ص ۱۱۰)

صحت معاملات رمز ارزها از دید برخی فقها:

اما در مقابل برخی از فقها با وجود شرایطی اینگونه معاملات را صحیح دانسته اند.

آیت الله مکارم شیرازی و لطف الله صافی :

با وجود اینکه به دلیل ابهام در معامله و فقدان مالیت این ارزها، حکم به بطلان آن نموده آمد لکن فروش آن را به غیر مسلمان جایز می دانند.

آیت اله شبیری زنجانی:

نیز معتقد است اگر مفسده اقتصادی یا خلاف قانون نباشد معامله صحیح است. آیت اله یوسف صانعی اظهار داشته اند که بطور کلی اگر پولی را مردم و عقلای جامعه دارای اعتبار و ارزشمند بدانند خرید و فروش آن مانعی ندارد .

آیت الله علوی گرگانی :

هم جواز این معاملات را پذیرش ارز دیجیتال در سطح بین المللی و از بین رفتن ضررهای احتمالی دانسته اند.

مهدی هادوی تهرانی:

رمز ارزی که دارای مالیت عرفی و ارزش عقلایی است و اشکالاتی نظیر احتمال عقلایی ضرر قابل توجه را ندارد از نظر شرعی دارای ارزش و مالیت است و استخراج و خرید و فروش آن جایز است. اما او این شرایط را در مورد بیت کوین محرز ندانسته و خرید و فروش و استخراج آن را حرام میدانند. با این حال معتقد است فرد کاوشگر مالک بیت کوین بوده و باید آن را در اسرع وقت به غیر مسلمان بفروشد.

با عنایت به اینکه عده ای از مراجع شیعه با شرایط و ضوابط خاصی این نوع معاملات را جایز می دانند

دیدگاه حضرت آیت الله خامنه ای در خصوص ارز دیجیتال و معاملات مرتبط با آن:

آیت الله سید علی خامنه ای نیز با ارجاع حکم این مسئله را به قوانین و مقررات جمهوری اسلامی ایران ارجاع داده و نظر خاصی ارائه نداده و تاکید داشته‌اند که از طریق عمل به قوانین و مقررات حاکم در این زمینه باید عمل شود و آنچه مهم است حفظ نظام و مصلحت مردم است و در صورتی قابلیت اعمال خواهد داشت که موجب نقض و یا ایجاد خلل در موارد یاد شده نباشد. و به مسلمانان تاکید می‌کنند که همواره از راهکارهایی که با قوانین و اصول اسلامی منطبق هستند برای معاملات مرتبط استفاده نمایند.

فقه حکومتی و لزوم حفظ نظام:

پژوهشگران با در نظر گرفتن مبانی فقه حکومتی و بکارگیری ادله ثانویه در احکام، ارزشهای مجازی را علاوه بر این مشمول قواعدی چون قاعده لزوم حفظ نظام، عدالت، مصلحت میدانند، قواعدی چون قاعده اتلاف، اقدام و لاضرر را نیز وارد مقوله ترید رمز ارزها نموده و اشخاصی چون سیدعباس موسویان به حکم قاعده حفظ نظام استفاده از ارز مجازی را ممنوع و به تبع آن معاملات ناشی از آن را نیز باطل می‌داند، چرا که هدف از ارز دیجیتال مشخصا خارج کردن قدرت مالی از نهاد حاکمیت دانسته و معتقد است کاهش قدرت حاکمیت متمرکز به تبع تحول در نظام خلق پول موجب کاهش قدرت اقتصادی و هرج و مرج است.

همچنین به گفته برخی پژوهشگران طبق قاعده مصلحت باید از ورود این ارزها به عرصه اقتصادی جلوگیری شود چراکه ارز دیجیتال چالش‌هایی مانند مشکلات امنیتی، تسهیل جرائم اینترنتی، فرار مالیاتی و پولشویی که منجر به اختلال در نظام اقتصادی است را به همراه دارد.

بطلان معاملات مربوط به رمز ارزها با توجه به قاعده لاضرر، غرر و اکل مال به باطل: برای اثبات غرر (خطر یا ابهام در معامله) ضرر یا اکل به باطل بودن معامله با ارزهای دیجیتالی مواردی ذکر شده است:

1- مصرف زیاد برق

2- پول رایج نبودن ارزها

3- ناشناس بودن صادرکننده

- 4- نوسانات بسیار زیاد ارزهای دیجیتال
- 5- بدون پشتوانه بودن ارزها (غیر متمرکز بودن)
- 6- جهل و عدم شفافیت دقیق ساز و کار این معاملات
- 7- امکان فراموشی رمز دیجیتال و از بین رفتن سرمایه
- 8- صرف علامت دیجیتالی و نداشتن فایده مصرفی واکل به باطل بودن
- 9- فقدان قوانین مشخص و ایجاد زمینه پولشویی، فرار مالیاتی، ایجاد حساب ارزی و کاهش ارزش پول ملی

حال اینکه سید محمد رضا مدرسی در نقطه مقابل با آوردن مثال نقض و ذکر این نکته که برخی از چالش‌ها به اصل مشروعیت رمز ارزها خلی وارد نمی‌کند به پاسخ این شبهات پرداخته است.

اول اینکه خارج از اختیار حکومت و مصرف زیاد برق (در حالی که خود مصرف کننده هزینه آن را می‌پردازد و موجب کمبود برق نیست) نمی‌تواند غرر و ضرر باشد و برهم زنده مشروعیت هم نمی‌تواند باشد. و همچنین او علم به ارزش و تعداد رمز ارزها در حین معامله را کافی در صحت میداند و احتمال ضرری که بعد از معامله هست را در سایر معاملات نیز ممکن میداند.

به باور مدرسی یزدی نیز اگر کسی تعدادی رمز ارز را به دیگری قرض دهد و شرط اضافه به هنگام پس گرفتن نماید تصور ربای قرضی ممکن است. اما ربای معاملی که فقط در مکیل و موزون است در رمز ارزها رخ نمی‌دهد.

این موضوع نشان از چگونگی تفاوت نظرات شرعی در مورد نحوه مبادلات و معاملات ارز دیجیتال در میان مراجع مختلف دینی دارد. و از این جهت اهمیت مطالعه و پیگیری آخرین آرا و توصیه های مراجع تقلید در خصوص این موضوع به ویژه برای افراد مذهبی بیشتر مشخص می‌شود.

حکم ارز دیجیتال و معاملات مرتبط با آن از دیدگاه اهل سنت: در خصوص حکم شرعی از دیدگاه اهل تسنن در ایران نیز اظهار نموده آمد که معاملات مرتبط با ارزهای دیجیتال که ویژگی پول را دارا هستند از نظر شرعی جایز می‌باشد. از این رو اهل سنت در ایران به معاملات ارزهای دیجیتال با توجه به طبیعت پولی آنها اجازه داده آمد.

در نتیجه از فحوای کلام اکثر فقها و اینکه جمیع آنها بر حرام بودن ترید ارز دیجیتال و نیز باطل بودن معاملات آن اجماع نظر نداشته، و عدم ارائه فتوای خاص و موافق همگانی از طرف مقامات دینی نه تاییدی بر حلال و نه حرمت معاملات ارز دیجیتال می‌باشد و نه نفی آن این موضوع را نشان می‌دهد که مسلمانان در خصوص مسائل ارزهای دیجیتال با تطابق با قوانین موجود به دنبال رعایت اصول اسلامی در این زمینه بپردازند و به دنبال توصیه‌های باشند که از سوی مقامات مذهبی و دینی به عموم مسلمانان منتشر می‌شود و از راههایی که برای اینگونه معاملات در دنیای مجازی ارائه می‌شود بسیار دقت نظر نمایند.

نتیجه گیری

با توجه به تعاریف انجام شده در خصوص ارزهای دیجیتال از جمله بیت کوین، رمز ارز، ارز دیجیتال و ترید آنها و آشنایی کامل با بستر وجود آمدن آنها و زمینه‌های فعالیت‌های مرتبط با آنها، نحوه ترید ارزهای دیجیتال و چگونگی فرایند وجود آمدن این گونه پول‌های الکترونیکی و همچنین مراحل استخراج آن توسط کاوشگر و تعامل با کارگزار، میزان دخالت دولت‌ها و کشورها و دیدگاه هر کدام از نظر اقتصادی، و رویکردهای سیاسی آنها در عرصه بین‌المللی و با توجه به اینکه ناگزیر پای اینگونه ارزها و نهایتاً معاملات مرتبط با آنها وارد کشورها و جوامع اسلامی و به تبع آن معاملات بین مسلمانان گردیده که خود منجر به ورود و اظهار نظر فقها و مراجع تقلید شیعه و سنی در خصوص صحت و یا عدم صحت اینگونه معاملات گردیده است.

با بررسی هر چه بیشتر در خصوص ترید و نحوه خرید و فروش و معامله ارز دیجیتال و اینکه به طور جزئی باید در مورد چگونگی آن از ابتدای وجودیت تا نهای شدن فروش و انتقال از شخص حقیقی به حقیقی و قوانین حاکم بر آن با توجه به قانون تجارت و مدنی و حقوق اعمال شده در هر کشور، الباه در صورتی که قانون مدونی با توجه به نوظهور بودن اینگونه معاملات در این خصوص وجود داشته باشد و یا در صورت عدم وجود قانون خاص، قابلیت هماهنگی با قوانین موجود، امکان تطابق و اعمال قانون بر آنها وجود داشته باشد. لکن در خصوص کشورهای مسلمان و ترید ارزهای دیجیتال بین مسلمانان با یکدیگر و همچنین مسلمانان با غیر مسلمان و توجه ویژه به معامله اسلامی و صحت و حلال بودن آن و توجه اینکه در دین

اسلام نباید در معامله بر مسلمان ضرر و غرر وارد شود لذا جهت انجام اینگونه مبادلات باید به فتاوی مراجع تقلید مراجعه و با در نظر گرفتن نظرات ایشان در خصوص چگونگی صحت، استخراج و نقل و انتقال مربوط به آن، نسبت به ورود به این عرصه و انجام معامله آنها اقدام نمایند.

تحقیقات انجام شده نشان داد که بررسی و تأمل توسط فقهای دینی در مورد کلیات رمز ارز، بیت کوین و ترید آنها و به تبع آن مطابقت دادن آنها با قوانین حقوقی وضعی کشور و همچنین قوانین اسلامی بطور گسترده انجام و نظرات موافق و مخالفی در این خصوص ارائه گردیده که هر کدام دلایل فقهی و حقوقی خاصی را ابراز نموده اند که به هر کدام بطور جداگانه پرداختیم و با توجه به اینکه دلیل قاطع و محکمی بر حرمت این معاملات یافت نگردید لذا با رعایت اصول ذکر شده (قاعده لزوم حفظ نظام، قاعده عدالت، قاعده مصلحت، قاعده لاضرر و قاعده غرر) ورود به دنیای پول مجازی و استخراج رمز ارز و بیت کوین و نهایتاً ترید آنها و نقل و انتقالات مربوط بلاشکال بوده و اصل بر صحت این معاملات می باشد.

منابع

- ابوکر، محمد 2021، ترجمه محمد آذر نیوار 1397، بررسی جامع فقهی بیت کوین، ارزشهای دیجیتال و بلاکچین
- ارزانیان، نسترن، فاطمه اسدی، بهارا فرزین فر، 1399، فصلنامه علمی مطالعات فقه اقتصادی، سال دوم، شماره چهارم
- انصاری، مرتضی، 1419، جلد دوم، قم، انتشارات مجمع الفکر الاسلامی
- پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، 1400، بهمن، بررسی فقهی ارز دیجیتال - استفتائاتی از مراجع
- حجاری، دانیال، 1402، نگاهی به تاریخچه بلاکچین
- علامه حلی، 1413، جلد دوم، 1410، قم، موسسه اسماعیلیان
- رضایی صدرآبادی، محسن، حسین عیوض لو، جواد نوری زهرا خورسندی کوچصفهانی، 1400، تحلی فقهی حقوقی مبادله ارزشهای قابل استخراج در اقتصاد اسلامی فصلنامه مطالعات میان رشته‌ای فقه، شماره دوم
- روشن، محمد، مصطفی مظفری، هانیه میرزایی، 1397، بررسی فقهی حقوقی بیت کوین
- سلیمانی پور، محمد مهدی؛ حامد سلطانی نژاد، مهدی پورمطهر، 1396، مقاله علمی وزارت علوم، شماره دو
- عزیزی، حسین؛ علی محمد فلاح زاده، 1400، فصلنامه دانش حقوقی، سال دهم، شماره دو
- عیوض لو، حسین، 1398، فصلنامه علمی اقتصاد اسلامی، شماره 77
- عبدالهی، سید محمد، 1398، بررسی فقهی معاملات ارزشهای مجازی با تکیه بر بیت کوین
- محمد بیگی، علیرضا، مهران توتونچیان، 1398، فصلنامه مطالعات فقه اقتصادی، سال اول، شماره 3
- هالزمان، ژرژ؛ مترجم سیدامیرحسین میرابوطالبی، 1390، روزنامه دنیای اقتصاد، شماره 2342